

INLEDNING

Det hände i den polska staden Częstochowa under andra världskriget. För befolkningen i det judiska gettot blev det till slut uppenbart att nazisterna planerade att döda dem alla. Min pappas familj hade än så länge överlevt eftersom farfar, Pinchas Mendel, var en skicklig skraddare och sydde kläder åt den tyska armén. Men fler och fler judar skickades från staden till koncentrations- och förintelseläger och det blev allt tydligare att chanserna för familjen att överleva var små. Min farmor Sara beslutade sig då för att det var bättre att en i familjen överlevde än att alla fyra skulle dö tillsammans. Hon gick till min farfar och framförde sin bestämda uppfattning: de skulle lämna bort min pappas bror Roman, elva år gammal, till en familj utanför gettot där han skulle kunna vara gömd under falsk identitet. Min farmor var envis och till slut gav farfar med sig. Genom kontakter fann hon en familj som sa sig vara villig att mot betalning ta hand om Roman. Farmor och farfar ordnade fram pengarna och allt var klart för att skicka i väg honom.

Så kom den dag när Roman skulle lämna dem. Kvinnan i familjen som skulle ta hand om honom satt i vardagsrummet. Roman var påklädd och hans väska packad. Men farfar stannade kvar i rummet som tjänade som skradderi och arbetade lugnt vidare. Till slut gick farmor in till honom och frågade om han inte skulle ta farväl av sitt barn.

Utan ett ord la farfar ifrån sig sitt arbete och gick ut i

vardagsrummet. Men i stället för att ta adjö av Roman vände han sig till kvinnan och tog hennes hand. Han tackade henne för att hon ville ta sig an deras lille son i dessa svåra tider, men bad henne göra honom ytterligare en tjänst. Det fanns ett konditori alldeles utanför gettot. Skulle hon kunna ta med sig Romans väska och förskottsbetalningen för sex månader, dricka en kopp te och äta en bakelse innan hon återkom för att ta med sig deras son? Han sa: "Jag vill ju anförtro er det dyrbaraste jag har, vår son. Men jag, en gammal far kommer att vara er evigt tacksam om ni gör som jag har bett er om, då kommer jag att känna mig ännu lugnare." Kvinnan svarade att hon snart skulle komma tillbaka, tog väskan och pengarna och lämnade lägenheten.

Hon kom aldrig tillbaka. Roman stannade med sin familj och överlevde kriget.

Jag växte upp med denna berättelse och med andra historier om min fantastiske farfar, berättade av min pappa. I en av historierna slog farfar på egen hand ner tre kosacker som anföll honom i en gränd. I en annan besegrade han en brottare på ett nöjesfält, där man gav en summa pengar till den som lyckades med den bedriften. Jag kan inte med säkerhet säga om alla dessa historier är sanna, men berättelsen om hur farfar Pinchas testade kvinnan har jag fått bekräftad både av min farmor och av Roman själv, som idag lever i Kanada.

För mig har historien om farfar och Roman alltid kommit att förknippas med, och i grunden definiera, begreppet "visdom". I den oerhört svåra situation som familjen befann sig i genomsökte farfar sitt inre och fann en lösning som i det närmaste var genial. Han fattade ett vist beslut. Jag har funderat mycket på hur farfar kom fram

till hur han skulle testa kvinnan, och när han fattade sitt beslut. Svaret kommer jag aldrig att få – farfar dog när jag var tre år gammal. Jag träffade honom aldrig, och om jag hade gjort det hade jag inte kunnat tala med honom. Trots att han hade bott i Kanada sedan 1949 talade han bara jiddisch och polska.

Min pappa reste 1959 till Kanada för att besöka farfar, som då var döende i magsäckscancer. Pappa stannade i två månader och strax efter att han hade rest tillbaka till Sverige dog farfar. När jag senare frågade pappa om deras möte, svarade han bara: "Vi talade med varandra på ett sätt som vi aldrig gjort förut." Dessa samtal, vars innehåll jag inte känner till, fungerade som en inspiration till boken *Den sjunde dagen*, där en son talar med sin far om livets mening.

I *Den sjunde dagen* berättas i skönlitterär form om en muntlig tradition, överförd från generation till generation. Denna tradition tar upp en kunskap som ställer frågor som: Varför finns vi här? Vad har människan för uppgift? Hur ska vi leva våra liv? Och berättelsen säger att om mänskligheten lever sitt liv i enlighet med denna tradition kommer vi att ha förutsättningar att skapa en paradisk tillvaro på jorden. Om vi inte gör det kan ett betydligt värre öde vänta mänskligheten.

I *Den sjunde dagen* sammanfattas människans uppgift i blott fyra ord: *sanningssökande, etik, kärlek och visdom*. I mina tidigare böcker har jag fördjupat dessa ord. *En dold Gud* handlar om sanningssökande. *Konsten att vara snäll* är en bok om etik. *Medmänniskor* handlar om hur lätt och hur svårt det är att älska sin medmänniska. Den här boken handlar om det fjärde ordet – visdom.

Därför har jag skrivit dessa böcker. Och *Vägar till visdom* är den sista i denna serie.

Är visdom verkligen en egenskap som vi kan lära oss? Ordet har idag en ålderdomlig klang och brukas sällan – nu talar vi hellre om kompetens och om att vara smart. Och när begreppet används är det ofta i samband med ordspråk och aforismer. Detta har lett till att visdom för många ter sig som en ouppnåelig egenskap.

Jag menar att visdom är något som vi alla har tillgång till – det är en mänsklig egenskap bland andra. Vi har alla potentialen att bli klokare människor – det finns inget mystiskt eller svårbegripligt med detta. Visdom är ett förhållningssätt som vi kan lära oss att utveckla. Det är dags för en renässans för visdomen, och det grundläggande syftet med den här boken är därför att ge kunskap om och förmedla en inställning till tillvaron som gör att vi kan växa i visdom.

Detta är inte en *vis bok* utan en *bok om visdom*, och det är viktigt att understryka skillnaden. En vis bok förmedlar kloka råd om hur vi ska leva våra liv, medan denna bok om visdom har som syfte att lära ut hur vi kan bli allt visare. Målsättningen är att lära ut grunderna och därefter är det läsarens sak att använda sin visdom på bästa sätt.

Varför är det viktigt med visdom? Vi lever i en tid när individen på ett unikt sätt har möjlighet att påverka sitt eget liv (och andras). Detta innebär att vi alla kan utföra betydelsefulla gärningar, i det stora och i det lilla. Möjligheten att förverkliga vår inneboende potential ökar dramatiskt om vi har tillgång till vår visdom. Och vid vändpunkter i våra liv kan kontakt med denna visdom vara avgörande, vilket var fallet i berättelsen om min farfar.

Men det handlar inte bara om beslut på liv och död. Tillgång till visdom kan hjälpa oss också i vardagliga situationer. Vi provas många gånger varje dag, vare sig vi

är medvetna om det eller ej, och de beslut vi fattar kan få konsekvenser som vi inser först långt senare, eller inte alls.

Vi möter ofrånkomligen under livets gång problem, konflikter, dilemman, sorg, lidande, sjukdom och, till slut, döden. Men färden genom livet innebär också glädje, mening, förundran och mysterier. Visdomens uppgift är att bistå oss på denna märkliga livsresa och underlätta den för oss. Visdom kan ge oss en ökad tolerans för våra medmänniskor, minska vår rädsla för åldrande och död, ge större möjligheter att känna lycka, göra oss mer fördomsfria och ge oss djupa insikter. Visdom gör livet lättare att bära och gör det samtidigt rikare, mer meningsfullt och mer glädjefullt.

En annan anledning till att visdom är så viktigt är att vi lever i ett samhälle som under några årtionden genomgått en fantastisk revolution när det gäller spridning av information. Möjligheterna att finna kunskap är oändliga, och denna skatt är tillgänglig för de allra flesta till ett överkomligt pris, eftersom internet i mångt och mycket bygger på principen om fri tillgång. Det förstörda biblioteket i Alexandria sägs ha innehållit 400 000–700 000 skriftrullar, men detta var bara en bråkdel av den informationsmängd vi har tillgång till idag.

Den mängd information som nutidens människor behöver hantera är också mångtusenfaldigt större än den kvantitet som fanns tillgänglig under den period när Gamla Testamentet, som är fullt av referenser till visdom, nedtecknades (för ungefär 2 200–2 900 år sedan). I de allra flesta avseenden är denna utveckling positiv, men den ställer samtidigt krav. För tillgång till kunskap räcker inte – vi måste också kunna filtrera, sortera och strukturer

rera den för att därefter använda den på ett optimalt sätt. För denna process behöver vi tillgång till vår intellektuella kapacitet, gott omdöme, kreativitet och – sist men inte minst – visdom.

Och utvecklingen fortsätter. Framtiden kommer med all säkerhet att överrumpla oss, på det ena eller andra sättet, för det har den alltid gjort. Men behovet av visdom kommer inte att minska. I takt med att vi måste hantera allt mer komplexa system, inte bara när det handlar om information, kommer behovet tvärtom att öka.

För individens egen utveckling och livsväg är visdom således av stor betydelse. Men det finns ännu en anledning till att det är så viktigt att vi utvecklar denna förmåga. Visdom handlar nämligen i grunden om mänsklighetens förmåga att ta hand om sin framtid. Om vi lyckas har vi en framtid, men utan visdom har mänskligheten små förutsättningar att överleva som art.

Vi står nämligen inför utmaningar som ingen annan generation före oss har tvingats hantera. Hotet från massförstörelsevapen är reellt, och de kan orsaka en katastrof som vi knappast kan föreställa oss. De förbättrade transportmöjligheterna har lett till att epidemier sprids på ett sätt som vi inte kunde ana för några decennier sedan. Och till detta ska vi lägga miljöförstöringen, som redan har orsakat stora skador på vår jord. Det är verkligen sant – i en värld utan visdom överlever ingen.

Enligt en utbredd missuppfattning kan vi som individer inte påverka utvecklingen. Vi är för små och för betydelselösa för att göra någon skillnad. Men det är inte sant att vi är hjälplösa offer. Vi kan alla påverka utvecklingen. Och det är faktiskt större än så – vi har alla en skyldighet att bidra till en bättre värld. Det hör nämligen till jobbet med

att vara människa. Att utveckla vår egen visdom är ett viktigt steg på vägen mot att uppfylla våra skyldigheter, mot oss själva och mot vår omvärld. Och genom att delta i kampen för en bättre värld gör vi inte bara människor runt omkring oss fria, vi frigör samtidigt oss själva.

Vare sig jag har skrivit medicinska översiktsartiklar, skönlitteratur eller facklitteratur har jag alltid strävat efter att formulera mig så enkelt som möjligt – av respekt för läsaren. Jag har haft samma målsättning med den här boken och har därför försökt att skriva begripligt – men utan att förenkla – om ett ämne som är svårdefinierat och komplicerat, men samtidigt oerhört intressant och viktigt. Jag hoppas att jag har lyckats och samtidigt vill jag ge ett råd: Om ett avsnitt tråkar ut dig – hoppa fram till nästa och fortsätt läsa där.

Så till svaret på den obligatoriska frågan till någon som skriver en bok om visdom – är författaren själv vis? Svaret är förstås att jag inte är visare än någon annan. Ibland glimtar det till och vid andra tillfällen är jag riktigt dum i huvudet. Jag är således som människor är mest. Men jag tycker att det är viktigt att utveckla denna sida hos mig själv och är villig att arbeta på det. Och jag hoppas att det finns många andra människor som tänker på samma sätt. För det är nämligen så enkelt – det första och samtidigt viktigaste steget mot att bli en visare människa är att *vilja* bli en visare människa. Och om vi är många som delar en önskan om att bli en aning visare kommer vi tillsammans att kunna uppnå stora saker.

VAD ÄR VISDOM?

För ett antal år sedan läste jag en bok som handlade om de stora livsfrågorna. Jag tyckte att boken var djupt imponerande – en av de absolut bästa som jag hade läst inom områdena religion och livsfilosofi. Boken innehöll vad jag skulle beskriva som levnadsvisdom, och under flera år var den en stadigt återkommande present från mig till vänner som var intresserade av de stora livsfrågorna.

Så fick jag till min glädje reda på att författaren till denna pärla av visdom skulle besöka Sverige och hålla ett heldagsseminarium i början av sommaren. Seminariet skulle äga rum samma dag som vår familj hade tänkt åka på semester, men vi sköt på avresan en dag för att jag skulle kunna delta i seminariet med den man som jag antog var en pelare av visdom. Det skulle pågå mellan 9.00 och 17.00, och alla deltagarna, ett hundratal personer, var där i god tid, för att inte missa en minut av föreläsningen.

När klockan närmade sig halv tio och en viss oro började sprida sig i publiken gick en av organisatörerna upp på scenen för att informera om att visdomsläraren hade anlät från utlandet dagen innan, att han led av jetlag och därför var försenad, men att han snart skulle dyka upp. När klockan hade blivit tio meddelades vi att läraren hade varit så trött att han hade gått och lagt sig att sova igen, men att han skulle komma om en timme. Klockan blev elva utan att visdomsläraren dök upp och den stackars

organisatören fick återigen förklara att han snart skulle vara där.

Närmare två och en halv timme försenad kom läraren in på scenen, satte sig i en fåtölj, la en pläd över benen och började tala. Han höll på i fyrtiofem minuter och undrade sedan om det inte var dags för lunch. "Nej, håll på en stund till", ropade flera ur publiken, men läraren försäkrade att det var lunchtid och så frågade han hur lång tid vi behövde ha på oss. "En halvtimme", ropade någon i publiken, varvid vishetsläraren skrattade och sa: "Vi tar en och en halv timmes lunch, nej förresten, ta två timmar." Därpå reste han sig och lämnade scenen.

När vi kom tillbaka strax efter klockan två möttes vi av beskedet att läraren låg och sov och skulle komma först klockan tre. Då brast tålmodet för många av deltagarna, medan andra hävdade att läraren gjorde på detta sätt för att han "förstod att vi behövde konfronteras med vår inneboende aggression". Andra, däribland jag, kände snarare en spirande misstanke om att han helt enkelt var trött, lat och ointresserad.

Hur som helst – läraren hade bestämt att vi som kompensation skulle få beskåda ett av hans tidigare framträdanden på video. Under huvuddelen av den halvtimmeslånga inspelningen berättade han en historia om en halt och lytt man. Efteråt passade jag på att fråga organisatören om läraren som kompensation skulle fortsätta efter 17.00. Den generade organisatören skakade på huvudet och berättade att läraren då skulle resa vidare.

Klockan halv fyra gjorde så vår lärare entré. Återigen satte han sig i fåtöljen, la omständligt pläden över benen och frågade sedan vilken video vi hade sett. Vi svarade att det var den där han berättade om den halte och lytte mannen. "Jaha", sa han tveksamt, "det var den historia jag hade

tänkt berätta nu. Men det gör ingenting. Den förtjänar att berättas flera gånger.” Och så började han berätta samma historia igen. Då gav jag upp och gick hem.

Detta var onekligen en nyttig lektion för mig. Jag insåg nämligen att människor alltid är människor och att det i samma individ kan rymmas såväl visdom som respektlös-
het, dumhet och nonchalans. Jag fick en fördjupad insikt om att visdom är en svårfångad och undflyende egenskap som vi kan söka efter hos andra eller sträva efter hos oss själva, men utan att någonsin komma hela vägen fram. Och lika gott är väl det. För frågan är om det finns något som är tristare (och farligare) än människor som av sin omgivning uppfattas som perfekta och som till råga på eländet tror på denna myt om sig själva.

Vad innebär begreppet visdom?

Det exempel som de flesta människor förknippar med begreppet visdom är kung Salomos hantering av det dilemma som uppstod när två kvinnor båda hävdade att de var mor till samma barn. Salomo valde att inte lösa problemet direkt utan att i stället testa kvinnorna genom att föreslå att barnet skulle klyvas i två delar och att kvinnorna sedan kunde få var sin del. När den ena av kvinnorna upprört ropade att det i så fall var bättre att den andra tog barnet hade Salomo, genom ett vist mellansteg, löst problemet och gav barnet till kvinnan som värnade om barnets liv. Men på vilket sätt var Salomo vis?

Det finns ingen entydig vetenskaplig definition av vad visdom är eller hur man kan mäta denna egenskap. Det enda vi vetenskapligt kan uttala oss om är hur människor uppfattar begreppet, för det har man nämligen studerat,

både i Europa och i USA. De flesta människor visar sig ha en bestämd uppfattning om vad det betyder att vara vis, och intressant nog råder det bland västerländska människor stor samstämmighet i avseende på vad begreppet innebär.

Vissa av dessa uppfattningar rör hur en vis människa tänker, medan andra beskriver de personlighetsdrag som en vis människa har. I kategorin *hur en vis tänker* finner vi kopplingen till *förståelse*, det vill säga en exceptionell kapacitet att se sammanhang och att dra lärdom av tidigare erfarenheter, en förmåga som kanske bäst kan beskrivas med ordet *insiktsfull*. En annan förmåga handlar om att ha *gott omdöme* i frågor som kan röra såväl vardagliga som ovanliga händelser. En vis människa ska därmed kunna fungera som *problemlösare*. Vidare ska en vis människa kunna lösa problem genom såväl *reflektion* som *intuitiv* förståelse av vad som är rätt och fel. Några andra gemensamma teman är att visa människor uppfattas som *erfarna*, *intelligenta* och *lärda*. En annan egenskap handlar om att ha *social kompetens*, vilket också innefattar förmågan till *kommunikation* samt *människokänedom*.

I fråga om *personlighetsdrag* finner vi att förmågan att vara *tolerant* och inte döma andra är en viktig faktor, och överhuvudtaget finns det en stark koppling till att vilja och göra *gott* (det vill säga att vara snäll). Man ska också vara en människa i *ständigt lärande*. Slutligen är en återkommande tanke att visa människor inser att tillvaron är osäker och kunskapen begränsad, vilket skulle kunna sammanfattas som *ödmjukhet*.

Hur förhåller sig synen på visdom till hur vi uppfattar andra former av mänskligt tänkande? I studier har man undersökt västerländska människors syn på intelligens,

kreativitet och visdom. Det visar sig att vi ofta anser att intelligens och visdom är någorlunda närliggande begrepp, medan kreativitet ofta betraktas som "något annat".

Skillnaden mellan intelligens och visdom uppfattas av många som att visdom innehåller en komponent av medmänsklig insikt och skarpsinne som inbegriper att förstå, lära av, bry sig om och lyssna till andra. Den som är vis har, förutom faktakunskap, förmågan att kunna läsa mellan raderna och har tillgång till något som kan definieras som "tyst kunskap", det vill säga sådana insikter som är svåra att lära ut i läroböcker. Allt detta leder till att en vis människa har god kapacitet att överblicka såväl kortsiktiga som långsiktiga konsekvenser av en handling samt att ändra uppfattning om en ökad insikt påkallar detta. Den visa människan har, liksom den intelligenta, en unik förmåga att lösa problem och kan också göra detta i samverkan med, och i omtanke om, andra.

Det ord som i svenskan ligger närmast begreppet "vis" är "klok". Dessa två ord har ofta en liknande innebörd, men undantag finns, som när visdomsbegreppet används i religiös och andlig bemärkelse (till exempel begreppet *gudomlig visdom* – det skulle onekligen te sig märkligt att tala om *gudomlig klokhet*). Ett annat exempel är att man kan tala om en klok investering, men knappast om en vis. Ordet "klok" kan således ha en mer jordnära betydelse än "vis". Begreppet "vis" har också en något starkare innebörd än "klok" (det är vanligare att vi betecknar en människa som "klok" än som "vis"). Med dessa förbehåll skulle jag säga att vis och klok betecknar liknande egenskaper.

Ett annat sätt att närma sig frågan om vad visdom innebär är att studera de personer som av andra definierats som visa. Eftersom många av de verkliga personer som

har uppfattats på detta sätt (till exempel mahatma Gandhi, moder Theresa, Martin Luther King) vid en närmare analys visat sig ha fel och brister (vilket naturligtvis alla verkliga människor har) har jag valt att i stället granska fiktiva gestalter som vi möter i myter, sagor, legender och berättelser.

Bland dessa fiktiva personer finner vi dem som är kreativa och intelligenta (till exempel Pippi Långstrump, Robinson Crusoe och Robin Hood), men utan att uppvisa egenskaper som skulle klassificera dem som visa. Om vi söker vidare efter dem som de flesta skulle definiera som visa finner vi en delvis annorlunda kategori av individer. Till denna grupp hör till exempel Gandalf (i *Sagan om ringen*), jediriddarna Obi-Wan Kenobi och Yoda (i *Star Wars*), Mister Miyagi (från *Karate Kid*) och Dersu Uzala (från Akira Kurosawas film *Vägvisaren*). Vilka egenskaper har dessa idealgestalter gemensamt? Här är några av dem:

- *Ödmjuk framtoning*. De framhäver aldrig sig själva.
- *Kreativitet*. När allt hopp förefaller ute kan de finna en nyskapande lösning.
- *Stor livserfarenhet*. De har en gedigen erfarenhetsbank som de hämtar inspiration från.
- *Förmåga att överblicka konsekvenser av handlingar*. De ser inte enbart till de kortsiktiga konsekvenserna utan också till de långsiktiga.
- *Stor människokänedom*. De förstår människor i sin omgivning, ibland bättre än dessa förstår sig själva.
- *Integritet*. De går sin egen väg.
- *Inte prestigefyllda*. De låter inte sitt ego komma i vägen för den bästa lösningen.
- *Äldre*. De är alla till åren komna och ibland mycket gamla.

- *Kontakt med det metafysiska/övernaturliga/andliga.* De har ofta, men inte alltid, tillgång till speciella krafter och påfallande ofta en förankring i någon form av tro på det "övernaturliga".
- *Kämpar för det goda.* De står genomgående och tveklöst på det godas sida.

Detta är en kortfattad sammanfattning av egenskaperna hos visa individer såsom de beskrivs och uppfattas i berättelser, myter och legender. Människor har ett stort behov av att identifiera visdomen när den uppträder i mänsklig gestalt, vilket är anledningen till att "den visa människan" i det närmaste är en arketypisk företeelse som har figurerat i berättelser sedan tidernas begynnelse. De har påfallande likartade egenskaper, vilket visar att människor, också från olika kulturer, har en gemensam uppfattning om vad som är att betrakta som vist.

Vilka av de problem vi möter ställer krav på vår förmåga till visdom och vilka testar andra mentala funktioner? Vår kapacitet till visdom ställs på sin spets när vi står inför dilemman som inte förefaller ha en tillfredsställande lösning (vilket kan bero på att vi inte har eller kan ha tillgång till fullständig kunskap) samt problem som är så komplexa att vi har svårt att omfatta dem med vårt intellekt.

Detta är ett exempel på ett dilemma som kräver visdom:

De två syskonen hade alltid stått varandra nära. När deras föräldrar har dött visar det sig att de ett år tidigare skänkt sin bostadsrätt till dottern, eftersom hon nyligen gått igenom en skilsmässa och har ett lågavlönat arbete, medan brodern har betydligt

bättre ekonomi. När brodern får reda på hur det ligger till blir han rasande och kräver att systemen ska sälja lägenheten och att de ska dela på pengarna från försäljningen. Han menar att systemen alltid har favoriserats av föräldrarna. Systemen blir förtvivlad men vägrar med hänvisning till att hennes ekonomi är usel och att hennes barn skulle lida. Brodern bryter med sin syster och de har inte haft någon kontakt på två år. Hur kan man lösa detta problem?

För att hantera ett dilemma som detta krävs lyhördhet, kommunikationsförmåga, diplomati, ödmjukhet, omdöme, konsekvenstänkande samt erfarenhet och kunskap – allt detta förknippas med begreppet visdom.

Nedanstående historia är emellertid ett exempel på ett problem vars lösning inte kräver visdom, utan snarare logiskt tänkande (eller att man har hört gåtan förut):

En man vandrar på en väg och kommer till en vägkorsning. Han vet att den ena vägen leder till Sanningsbyn, där alla alltid talar sanning, och att den andra vägen går till Lögnbyn, där alla alltid ljugar. Vid vägkorsningen står en man som är från en av dessa byar. Vandraren får ställa en fråga – hur ska den formuleras så att han får reda på vilken väg som leder till Sanningsbyn?

Man kan här använda sig av en "dubbelfråga", som får lögnare att ljuga två gånger och därmed säga sanningen, till exempel: "Om jag frågade dig vilken väg som leder till Sanningsbyn vad skulle du då svara?" Det finns också en alternativ lösning, nämligen att fråga vilken väg som går till mannens by. Vem man än frågar kommer man att få svaret Sanningsbyn.

Anledningen till att den som har listat ut svaret inte behöver vara vis är att det finns logiska lösningar, som

i och för sig kan vara svåra att räkna ut men ändå ligger inbyggda i gåtans formulering.

Visdom är ett starkt positivt laddat ord. Undersökningar visar att den skattas bland de mest åtråvärda egenskaperna hos människor i alla åldrar. På samma sätt betraktas visdom, med ytterst få undantag, som ett eftersträvänsvärt tillstånd i litteratur, filmer, legender och berättelser. Det är uppenbarligen en stor komplimang att av andra betecknas som vis.

Varför är visdom ett så positivt ord? Förutom möjligheterna att hjälpa andra sägs det ge stora personliga fördelar att vara vis, till exempel när det gäller välmående och lycka. I Ordspråksboken kan vi läsa om "Vishetens välsignelser": "Lycklig den som funnit vishet, den som nått fram till insikt. Ty visheten är mer värd än silver, den vinst hon ger är bättre än guld. Hon är dyrbarare än pärlor, inga skatter går upp mot henne. I sin högra hand har hon långt liv, i sin vänstra rikedom och ära. Hennes vägar är ljuvliga att gå, alla hennes stigar är trygga. För dem som håller sig till henne är hon ett livets träd – lycklig den som håller fast vid henne." (Ords 3:13–18.)

Andra religionsutövare och filosofer talar också om det välmående och den lycka som den visa människan uppnår. Även andra positiva egenskaper som jämnmod sägs komma den visa till del, till exempel i form av avsaknad av rädsla inför döden. Vidare medför visdom att man utvecklar en personlig integritet, vilket bland annat innebär modet att gå sin egen väg. Uppenbarligen finns det en rad personliga fördelar med att bli allt visare, och inte bara det – den visa människan kan också lämna ett betydande bidrag till sin omgivning.

Samtidigt som det råder god överensstämmelse mellan hur olika människor och kulturer uppfattar visdom är det uppenbart att ordet inte lätt låter sig definieras – och så ska det kanske vara när vi rör oss med ett begrepp som i mångt och mycket handlar om att det inte finns enkla svar. Jag skulle ändå sammanfattningsvis vilja definiera visdom som "en omdömesgill, omtänksam och pragmatisk förmåga att aktivt förhålla sig till viktiga frågor som saknar ett givet svar". En människa som i hög grad kan sammanlänka kunskap, erfarenheter samt logiskt och intuitivt tänkande och omsätta detta i optimala lösningar skulle därmed kunna definieras som vis.

Visdom i teorin

Först på 1600-talet kom människan till insikt om att tänkandet uteslutande äger rum i vår hjärna. Dessförinnan var den dominerande hypotesen att hjärtat var kopplat till medvetna upplevelser, och man hade svårt att föreställa sig att det sladdriga organ som låg innanför skallbenen kunde ha något med tänkandet att göra. Men liksom vid många andra tillfällen under mänsklighetens historia har vi fått ändra uppfattning.

Insikten om hjärnans koppling till medvetandet kom sent, och vi kan även konstatera att hjärnan är det mänskliga organ som vi idag har minst kunskap om. Tidigare trodde man till och med att det skulle vara omöjligt att nå djupare insikter om hur medvetandet fungerar. Det sades bland annat att "medvetandet kan inte förstå sig självt". Det blir nu allt mer uppenbart att denna slutsats är felaktig. Modern radiologisk och molekylärbiologisk hjärnforskning samt djurstudier har på ett fascinerande

sätt ökat vår kunskap om medvetandet. Även om vi fortfarande befinner oss i begynnelsestadiet finns det egentligen ingenting som motsäger att vi med tiden kommer att få en djup insikt om hur vårt medvetande fungerar.

Homo habilis, som för två miljoner år sedan sannolikt var den dominerande människoliknande arten, hade en hjärna som var mindre än hälften så stor som hos dagens människor, *Homo sapiens*. En stor del av hjärnans storleksökning beror på utvecklandet av frontalloberna, som är belägna bakom pannan. Denna del av hjärnan kan sägas stå för mycket av det faktiska tänkandet.

Den mänskliga hjärnan har genom evolutionen kommit att bli kroppens centrala organ. I grunden är det hjärnan som styr över vår kropp. Eller för att vända på resonemanget och spetsa till det lite – de övriga delarna av vår kropp har till funktion att se till att genomföra de beslut som hjärnan fattar, både de medvetna och de omedvetna. Därmed är en ökad förståelse för hur vår hjärna och vårt medvetande fungerar av största betydelse.

Medvetandeprocesser vid visdom

Vilka medvetandeprocesser är aktiva när vi hanterar ett problem på ett vist sätt? Trots att vår kunskap ännu är begränsad ska jag försöka mig på att kortfattat sammanfatta hur långt vi har kommit i vår förståelse av "visdomens hjärnfysiologi". Det är viktigt att komma ihåg att många av dessa processer är mycket snabba och att de därmed äger rum utan att vi är direkt medvetna om dem.

Hjärnan är uppbyggd av cirka 100 miljarder nervceller, som via utskott är förbundna med varandra genom så kallade synapser. Vid synapserna frigörs så kallade transmittersubstanser, som överför signalerna mellan nervceller-

na. På detta sätt kan varje nervcell vara sammankopplad med upp till 100 000 andra nervceller. När vi ökar våra kunskaper och erfarenheter, skapar associationer och får nya minnen, ökar antalet förbindelser mellan nerverna; synapserna förstärks samtidigt som nya proteiner bildas. Detta sker inom specifika regioner av hjärnan, främst i det ytligaste området, det så kallade neocortex. Det är denna ytliga region som vi ser när vi tittar på en hjärna utifrån.

Människans hjärna har en oerhört utvecklad förmåga att bygga upp ny kunskap, att lagra minnen och att associera till dem. Det är inte svårt att inse den evolutionära fördelen med denna kapacitet. Vi har till exempel kunnat minnas var det finns vattenhål och tillgodogjort oss kunskap om de medicinska effekterna av örter. Och den moderna samhällsutvecklingen bygger i mångt och mycket på att människor under många års skoltid får den kunskap som gör att vi kan bidra till att utvecklingen drivs framåt. Vår förmåga att lagra erfarenheter och kunskap är helt enkelt enorm.

Denna hjärnkapacitet innebär också att vi har en förmåga som i det närmaste är unik bland arterna på vår jord. Vi kan nämligen testa olika scenarion i hjärnan innan vi utför dem i verkliga livet. Vi behöver inte prova att hålla senap på äppelkakan innan vi stoppar den i munnen. Vi har redan testat detta scenario i huvudet och vet att sannolikheten för att det kommer att smaka äckligt är mycket stor. På samma sätt kan vi (i alla fall de flesta av oss) bedöma det sannolika utfallet av att aggressivt kritisera en medarbetare inför hela arbetsgruppen eller att uppmuntrende klappa våra barn på huvudet när de kommer hem berusade klockan tre på natten.

En annan viktig funktion hos hjärnan är förmågan att kunna relatera nya situationer till gamla erfarenheter. Ju

fler erfarenheter vi kan knyta an till, desto större är chansen att vi ska finna en eller flera liknande situationer som vi kan ha hjälp av. Inom hjärnforskningen kallas detta "mönsterigenkänning". Minnen lagras i hjärnan i form av förbindelser mellan nerverna. Om vi vill vara visa människor är det av stor betydelse att ha rikligt med tidigare erfarenheter, som har bevarats i form av kopplingar mellan hjärnans nervceller. Detta är anledningen till att visdom sedan urminnes tider har associerats till ålderdom. När vi blir äldre samlar vi på oss allt fler erfarenheter, och chansen ökar därmed för att vi ska känna igen ett mönster när vi ställs inför en ny situation. Dessa erfarenheter kan vara självupplevda men kan också ha kommit till oss genom andra människors berättelser, skolundervisning, läsning, tv-tittande och så vidare.

Vi har alla erfarenheter som vi kan relatera till. Och om vi har upplevt flera liknande situationer är chansen större att vi finner en som kan hjälpa oss i den nya situationen. Men tyvärr – alltför ofta hanterar människor problem utan att ens försöka relatera till gamla erfarenheter. Om vi lär oss att utveckla denna förmåga ökar våra förutsättningar att fatta kloka beslut.

Den erfarenhet vi behöver för att agera vist kan delas upp i tre kategorier. För det första handlar det om "rena fakta", det vill säga hur och vad något är. Dessa minnen utgörs av objektiv kunskap och kan till exempel handla om hur många träd som finns i en park, vilket material ett hus är byggt av, en händelse som vi har varit med om eller vad en människa har sagt till oss. Dessa "objektiva" minnen kan emellertid vara förrådiska, eftersom det har visat sig att falska minnen ibland uppträder i vår hjärna. Händelserna ter sig verkliga, men är det inte. Vittnespsykologiska studier har till exempel visat att människor kan

vara fast övertygade om att ha sett en viss person begå ett brott, trots att denne sedermera visat sig vara oskyldig. I andra studier har man visat att falska minnen kan skapas experimentellt. Exempelvis har man genom att låta människor titta på fejkade bilder av hur de som barn åkte i en luftballong övertygat omkring hälften av dem om att en sådan händelse verkligen har ägt rum – vissa gick till och med så långt att de beskrev detaljer i denna i verkligheten icke-upplevda resa. Och på ett mer odramatiskt plan har många av oss varit med om att återvända till en plats som vi inte besökt sedan barndomen, för att upptäcka att den är mycket mindre än vi minns den.

En andra form av kunskap är "normativ" och handlar om hur saker *bör* vara. Den normativa kunskapen är av mer subjektiv karaktär än den rena faktakunskapen. Till den normativa kunskapen hör principer för hur vi ska leva vårt liv, och den innefattar till exempel etiska, filosofiska, religiösa och andliga aspekter av tillvaron. Den normativa kunskapen påverkas i hög grad av vår omgivning. En handling som vi sedan barnsben fått höra är oacceptabel är vi i de flesta fall obenägna att utföra, medan andra handlingar har uppmuntrats sedan tidig ålder – då är vi motiverade att utföra dem. Dessa normsystem kan påverkas under livets gång, beroende på vilken miljö vi vistas i. Sannolikt finns det också en genetisk grund för den normativa kunskapen. Vissa djurarter betar sig nämligen instinktivt på ett sätt som hos de flesta människor skulle betraktas som utslag av "godhet", det vill säga att handlingen gagnar gruppen i stället för individen.

En tredje form av kunskap handlar om "hur saker och ting går till", alltså erfarenheter av hur vi kan hantera olika situationer. Till denna kategori räknas till exempel att veta hur man ska fylla i en deklaraionsblankett eller

hur man kan planera en utlandsvistelse. Men det kan även handla om hur vi relaterar till våra medmänniskor. Denna kunskap kan vara såväl objektiv som subjektiv.

Vårt skolväsende har en tendens att prioritera fakta framför kunskaper om hur vi ska hantera olika situationer. Eleverna får därmed objektiv kunskap, men de får inte alltid lära sig hur de ska hantera olika problem. Att ha rikligt med kunskaper och erfarenheter lagrade i hjärnan räcker inte för att vi ska vara visa. Vi måste också ha förutsättningar och viljan att associera mellan de gamla kunskaperna och erfarenheterna och den nya situationen. Utan denna förmåga kan vi visserligen agera som experter inom specifika områden, men vi förblir ovisa.

Visdom handlar i hög grad om problemlösning. Faktakunskaper är naturligtvis av betydelse, men de är inte tillräckliga. Vi måste också ha normer och en förståelse för hur saker och ting fungerar i praktiken. Alla dessa former av kunskap är av grundläggande betydelse för om vi ska hantera ett problem på ett klokt sätt.

Men det räcker inte med att ha erfarenheter och kunskap. En annan viktig uppgift för hjärnan är nämligen att associera den nyuppkomna situationen till "rätt" minne. En viktig fråga är därför: Vilka gamla erfarenheter kan vi ha nytta av i den uppkomna situationen? Om vi börjar associera till minnen som saknar relevans för det läge vi har hamnat i riskerar vi att hela tankeprocessen övergår i rap-pakalja. Hos schizofrena patienter kan processen med mer eller mindre irrelevanta associationer vara ett framträdande drag och man talar då om "tankeflykt". För visdom krävs att vi väljer bland de tidigare erfarenheterna och att vi kommer fram till vilka som ger bäst kopplingar till den

nya situationen. Denna process sker delvis på en omedveten nivå.

När medvetandet har valt ut de tidigare erfarenheter som är relevanta kommer nästa utmaning. Det gäller nämligen att förstå hur de gamla situationerna skiljer sig från den nya. Det finns en tendens hos hjärnan att "övergeneralisera", det vill säga att tolka nya situationer som om de vore identiska med de gamla. Denna övergeneralisering måste vi vara vaksamma på, eftersom en situation aldrig är exakt lik en annan. Vi måste vidare bedöma vilka tidigare problemlösningar som har fungerat bra och vilka som har fungerat dåligt – av misstag har vi mycket att lära.

En visdomsprocess kräver uppenbarligen stor flexibilitet hos vårt medvetande – vi ska använda oss av gamla erfarenheter men samtidigt inte låsa oss vid gamla lösningar, som kanske inte är funktionella i den nya situationen. Därmed behövs det också ett mått av kreativitet, inte minst när vi ställs inför situationer där vi saknar liknande tidigare erfarenheter att luta oss emot. En kreativt fungerande hjärna har dels många associationer att relatera till, dels ett "öppet sinne" som tillåter den att utan hämningar tänka i nya banor.

Hela denna associativa process i hjärnan är komplex och när vi växer i visdom blir den också mer komplicerad. Trots detta kan visa beslut ibland fattas mycket snabbt. Vår hjärna har nämligen förmågan att hantera en stor mängd information på mycket kort tid och komma fram till en bedömning. Exempelvis kan vi kliva in i ett rum, omedelbart känna av stämningen och därefter agera utifrån denna insikt.

Reflexmässiga, instinktiva, intuitiva och analytiska handlingar

I princip kan man säga att det finns fyra processer genom vilka det centrala nervsystemet, det vill säga hjärnan samt ryggmärgen, styr över våra handlingar: reflexer, instinkt, intuition och analys. När valet är gjort skickas en signal från det centrala nervsystemet via så kallade perifera nerver till dem av våra muskler som är viljestyrda, vilka utför själva handlingen. Om handlingen innebär att vi sträcker fram handen för att lägga den på en annan människas axel, är det muskler i skuldra, arm och hand som utför den. Om handlingen består av att vi säger något, utförs den av muskler i mun och svalg.

Reflexmässiga handlingar sker utan att medvetandet deltar och man kan därför egentligen inte tala om beslut. Om vi sätter handen på en het spisplatta går smärtimpulsen via ryggmärgen tillbaka till handen, som dras undan. Hjärnan är inte ens inkopplad initialt och det är först när den senkomna smärtimpulsen når vår hjärna som vi reagerar, men då har handen för länge sedan lämnat spisen.

Instinktiva beteenden har sin grund i våra gener och utlöses av specifika stimulerande signaler. Det lilla barnet vet instinktivt hur det ska bära sig åt för att få mjölk ur moderns bröst och den vuxna människan som sitter i gräset drar instinktivt åt sig handen när ormen närmar sig. De instinktiva beteendena kan vi i viss mån ta kontroll över – till exempel kan människor med uttalad rädsla för ormar lära sig att klappa dem, efter viss mental träning. Men instinkter handlar ändå bara i begränsad utsträckning om medvetna beslut.

Intuitiva handlingar utgör emellertid verkliga beslut. Vid det intuitiva beslutsfattandet "vet vi" hur vi bör agera i en situation. Insikten kommer i regel till oss snabbt och utan att vi är medvetna om en analytisk process. Många av var-

dagsbesluten är intuitiva. Ett exempel är när vi kör bil till arbetet och undviker att krocka, samtidigt som vi tänker på andra saker. Ett annat intuitivt beslut kan till exempel handla om vad vi spontant säger till en medmänniska i en hetsig diskussion. Det är onekligen bra att vi har förmågan till intuitiva beslut, för om alla de vardagsbeslut vi fattar innebar tidskrävande analyser skulle vi inte få mycket gjort.

Slutligen har vi de *analytiska besluten*. Ska vi tillbringa kvällen framför tv:n eller hälsa på vänner, och vilka ska vi i så fall besöka? Ska vi resa direkt hem efter arbetet eller åka och handla de där nya byxorna som vi skulle vilja ha på oss på festen på lördag? Och när vi är i klädaffären – ska vi inte välja ett annat par, som kanske är ännu snyggare? De analytiska besluten tar i regel viss tid att komma fram till – somliga mer och andra mindre.

För att vi ska vara välfungerande individer är det viktigt att finna en rimlig avvägning av hur lång tid de olika besluten ska ta. Har vi för bråttom i komplexa situationer blir besluten inte optimala. Ägnar vi orimligt mycket tid åt relativt enkla beslut hinner vi inte med annat.

Jag var för en tid sedan på en restaurang med några vänner. Det hade blivit sent på kvällen och alla var hungriga. Flera gånger fick vi dock be den uppmärksamme servitören att återkomma till vårt bord, eftersom vi inte hade bestämt oss. En i sällskapet kunde nämligen för sitt liv inte besluta sig för vad på menyn som var det bästa valet. Hon kände för spagetti bolognese, men kanske fanns det något annat som skulle kunna bli godare. Det tog en halvtimme innan vi beställde maten. Trots min hunger kunde jag inte låta bli att fascineras studera personen i fråga och också fråga henne hur hon tänkte. Den analytiska processen visade sig vara föredömlig i alla avseenden utom ett,

nämligen att det inte handlade om ett livsavgörande beslut som krävde lång tid och ett omfattande tankearbete.

Till slut valde hon det hon intuitivt känt skulle bli godast – spaghetti bolognese.

Intuitiv och analytisk visdom

Det finns ett land i världen som jag har upplevt som speciellt i fråga om vänligt, omtänksamt och hjärtligt bemötande från den stora majoriteten av befolkningen. Det landet är Burma. Desto mer tragiskt är det att detta underbara folk förtrycks av sin egen regim. Och märkligt är det naturligtvis att jag bland detta folk fick vara med om en av de obehagligaste upplevelserna i mitt liv.

Det var i mitten av 1980-talet och tillsammans med två av mina vänner hade jag just anlänt till huvudstaden Rangoon med ett av de få flygplan som gick dit. Vi hade bestämt oss för att hyra en liten lastbil med chaufför och åka runt i landet. Utanför hotellet blev vi uppvaktade av några män som sa att de hade en lastbil som vi kunde få hyra för en viss summa dollar. Vi var medvetna om att det var strängt förbjudet att använda utländsk valuta i Burma, men vi tyckte att det skulle bli orimligt dyrt att växla till landets valuta, kyat. När vi satt på lastbilsflaket och förhandlade med männen om priset dök plötsligt några beväpnade civilklädda män upp ur skuggorna. De övertog bilen och körde i väg med oss genom staden. Männen som vi hade förhandlat med såg skräckslagna ut och själv var jag livrädd där jag satt på flaket med fartvinden vinande genom håret. Till slut stannade bilen framför en polisstation och vi tvingades ner på gatan och in i lokalen. De burmesiska männen föstes in i en cell medan jag och mina vänner placerades på några stolar framför ett skriv-

bord. Vi försökte tala med varandra men ombads strängt att sitta tysta.

Jag tittade mig omkring i den slitna lokalen med nakna glödlampor i taket och putsen hängande från väggarna. Runt omkring oss vankade flera bistra män och när en av mina kamrater efter en lång stund frågade vad vi väntade på svarade de att vi skulle hålla tyst och att polischefen var i antågande. Efter två timmars väntan kom en storväxt man in i lokalen. Han röt några order till sina underlydande, som hämtade en av de burmesiska männen ur cellen. Mannen fick sätta sig i skräddarställning på ett bord. Sedan började några av poliserna förhöra honom, medan polischefen såg på. Vi förstod inte ett ord av vad som sades, men det gick inte att ta miste på att förhöret var hårt. "Undrar vad de skulle ha gjort om vi västerlänningar inte var här", tänkte jag. Mannen darrade av rädsla, men han skakade hela tiden på huvudet och det var uppenbart att han nekade. Till slut föstes han ner från bordet och efter en skräckslagen blick på oss fördes han tillbaka till sina kamrater i cellen.

Polischefen vände sig nu om och stirrade på oss med bister min. Uttrycket att blodet frös till is i ådrorna fick plötsligt en självklar innebörd för mig. Samtidigt gick min hjärna på högvarv utan att finna några svar. Skulle polisen gripa oss också? Eller ville de bara använda oss som vittnen mot de burmesiska männen? Hur bekymmersam var vår situation? Och vad fanns det för risker för männen i arresten?

Sedan satte sig polischefen mittemot oss vid skrivbordet och sa: "Ni vet att det är förbjudet att handla med dollar. Ändå väljer ni att bryta mot våra lagar. Men om ni erkänner att dessa män har begärt betalning i dollar kommer vi att ordna så att ingenting händer med er." Han log mot oss.

I det ögonblicket hände något märkligt. Det var nästan som om en autopilot hade kopplats in, för det var inte jag som talade, men samtidigt var det min egen röst som kom ut ur munnen. Och den rösten förklarade för den skräckinjugande polischefen att vi hade varit idioter som hade satt oss på lastbilsflaket för att fråga hur man kunde hyra en bil. Och att våra nyfunna burmesiska vänner hade förklarat för oss att vi var tvungna att använda burmesisk valuta för att betala i deras land och att de absolut inte ville ha dollar, eftersom detta var olagligt.

Jag fortsatte med att förklara att vi var naiva turister som bara sökte information och att våra burmesiska vänner hade varit tydliga med att de inte tänkte ta emot dollar. I den stunden ljög jag som om jag inte hade gjort annat under mitt liv och på polischefens följdfrågor hade jag alla svar – allting utmynnade i att vi var oerhört tacksamma mot det fantastiska landet Burma och dess polisväsende som upprätthöll lag och ordning.

Efter att ha förhört oss fram och tillbaka om vad som egentligen hade hänt på flaket – jag och mina vänner höll fast vid att vi var dumma västerlänningar som försökt begå ett brott medan våra burmesiska vänner hade varit laglydiga och rättrådiga – gav polischefen upp. Efter ett långt och inspirerat tal, som gick ut på att detta var ett land där man följde lagarna och att vi inte kunde ta med oss utländska värderingar hit, släppte de oss. Och till vår glädje mötte vi våra burmesiska vänner utanför hotellet en vecka senare när vi återkom från vår rundresa (och visst hyrde vi en lastbil som vi betalade med dollar i Mandalay sedan vi hade rest dit med tåg – vi lär uppenbarligen inte alltid av våra misstag). De var förvånade och glada över att de hade släppts fria efter några timmar, sedan deras chef hade fått betala en mindre summa till polisen.

I situationer när vi behöver vår förmåga till visdom som mest kan den stå oss bi. Vi kan alla blixtra till när det verkligen kniper. Och då kan vi få uppleva att det nästan är som om en annan del av vår personlighet tar över.

De medvetandeprocesser som är aktiva när vi fattar visa beslut är dels intuitiva, dels analytiska. Gränsen mellan dem är inte skarp, men de kan ändå betraktas som två olika mentala förlopp. Den intuitiva processen är snabb – i en omedelbar insikt förstår vi ett sammanhang och "vet" hur vi bör hantera situationen. Denna upplevelse beskrivs ibland som "en blixtr från ovan" – vilket understryker att ingivelsen är så plötslig att vi ibland tolkar det som om det är krafter utanför oss som förmedlar den. Så är det nu inte – det är vårt eget medvetande som sammanfattar de mentala processerna under ett kort kreativt ögonblick. Den analytiska processen, i sin tur, är betydligt långsammare.

Den ena har kallats världens snabbaste sport – den andra är definitivt en av de långsammaste. Jag tänker på bordtennis och schack. Elitspelare i bordtennis kan bara fatta ett analytiskt beslut vid den egna serve och därefter är de helt utlämnade till intuitiva och reflexmässiga beslut. Schackspelare av elitklass kan under sina betänketider hinna analysera tusentals möjliga konsekvenser av sina alternativa drag. De måste överblicka såväl kortsiktiga som långsiktiga konsekvenser av de olika alternativen. Om bordtennisspelare på motsvarande sätt skulle fundera över om de ska möta motståndarens överskruvade serve med en undanläggning, en underskrub eller måhända en loop-drive och vilka alternativa konsekvenser detta kan få skulle de fortfarande stå och fundera medan motståndaren gick och hämtade sin medalj.

Ibland hamnar vi i situationer när intuitiva beslut är de bästa och ibland dyker problem upp som bäst hanteras med en fördjupad analys. Visdom innebär bland annat en insikt om när det ena eller andra alternativet är att föredra.

Man har i studier visat att vår intuition kan vara ett mycket effektivt verktyg för att göra en bedömning och fatta ett bra beslut. Till exempel har man undersökt hur väl vi bedömer människor under olika förhållanden. I en studie jämfördes de utvärderingar som studenter gjorde av sina lärare efter en termins studier med bedömningar som andra studenter gjorde av samma lärare efter att i två sekunder ha tittat på en filmad sekvens. Det visade sig att de två gruppernas bedömningar stämde väl överens. Man kunde också visa att om studenterna fick fundera över och analysera sina bedömningar sjönk faktiskt förmågan att dra adekvata slutsatser. Det analytiska tänkandet kan således i vissa situationer hämma vår förmåga att göra intuitiva bedömningar.

Det är samtidigt viktigt att understryka att den intuitiva slutledningen ibland leder oss fel. Det finns en klassisk gåta som lyder på följande sätt:

En kvinna och hennes son är med om en bilolycka och förs med ambulans till akutmottagningen, där de möts av en sjuksköterska. Sjuksköterskan tittar på pojken och säger förskräckt: "Men det här är ju min son!" Hur är detta möjligt?

De flesta som jag har ställt inför denna gåta försöker finna förklaringar som att sonen är adopterad, att sjuksköterskan har sett fel eller att det handlar om ett lesbiskt par. Förklaringen – att en manlig sjuksköterska är pojken pappa – undgår de allra flesta initialt. Anledningen till detta är att vi blixtnsnabbt analyserar situationen och för-

utsätter att våra fördomar är korrekta – de flesta sjuksköterskor är kvinnor. Därefter ägnar vi lång tid åt att på basis av denna felaktiga slutsats analysera problemet.

Den analytiska processen är mer långsam och eftertänksam. Man väger fördelar mot nackdelar; det som är positivt med ett visst agerande mot det som är negativt, för att till sist komma fram till en slutsats. Det går inte att generalisera om hur lång tid den analytiska processen ska ta. Ibland handlar det om sekunder, ibland om månader. I den analytiska processen är vi beroende av vårt *arbetsminne*, det vill säga vår förmåga att i medvetandet behålla en rad tankar under en begränsad tid. Arbetsminnet gör det möjligt för oss att samtidigt bevara flera alternativ i medvetandet och väga dem mot varandra.

Många problem kan lösas med en kombination av intuition och analytiskt tänkande. Den grekiske matematikern Arkimedes sägs ha fått idén till sin berömda princip (en i en vätska nedsänkt kropp påverkas av en lyftkraft, som är lika stor som tyngden av den undanträngda väskemängden) när han befann sig i badet. När insikten, enligt legenden, kom till honom som en ögonblicklig ingivelse blev han så glad att han naken sprang genom Syrakusas gator ropande "Heureka!" (Jag har funnit det!).

Den blixtrande insikt som ledde fram till denna märkliga syn föregicks dock av ett intensivt tankearbete. Arkimedes hade nämligen fått i uppdrag av kung Hiero att undersöka om en guldsmed hade fuskat genom att med silver ersätta en bit av det guld han skulle bearbeta till en krona. Han hade grubblat på problemet en tid när svaret gick upp för honom i badet. Undersökningen visade sedermera att smeden verkligen hade bytt ut en del av guldets. Konsekvensen av Arkimedes upptäckt blev tyvärr ödesdiger för